Pedagógiai Lexikon, javított változat:Állam és iskola

az áll. a legkorábbi ismert források szerint is az intézményesült szocializáció, ezen belül az oktatás egyik legfontosabb szereplője. Így pl. az ókori Egyiptomban a felsőbb szintű isk.-k fenntartásában, Mezopotámiában az oktatás egészének szabályozásában és a tananyag „hitelesítésében” vállalt szerepet, Kínában pedig átfogó vizsgarendszert működtetett. Az ókori Görögországban már megtalálható az áll. oktatási szerepvállalásának két alaptípusa: a keretszabályozó - azaz a magántevékenységként folyó oktatás feltételeit előíró athéni és az isk.-fenntartó spártai modell. A hellenisztikus áll.-ok és a római köztársaság e két modell keverékét valósították meg. A római császárság az áll.-lag fenntartott isk.-rendszer irányába mozdult el. A középkor korai századaiban a frank birodalomban és utódáll.-iban az áll. az egyházi isk.-k fenntartására kötelező tv.-ekkel és egyházkormányzati eszközökkel irányította az oktatást, mely fölött - az egyházi hatalom növekedésével - a XII. sz. után Európa nagy részén elveszítette befolyását. A kontinens abszolutista áll.-ai a XVII-XVIII. sz. folyamán kezdték el kiterjeszteni befolyásukat az okt.-ügyben. Ez egyrészt - a kat. országokban - a nagy befolyással rendelkező és közp.-ilag irányított jezsuita iskolarendszerfelszámolását, ill. áll. eszközökkel történő újrafelosztását (Mo.-o Tanulmányi és Vallásalap , másrészt az isk.-rendszer egészére kiterjedő központi (kir.) rendelkezések, részletes keretszabályok kiadását jelentette (Mo.-on Ratio Educationis ,1777). A tv.-hozás ált. a kormányhivataloknál lényegesen később - Mo.-on érdemben csak 1790-ben - kezdte el gyakorolni okt.-pol.-i funkcióit. - A modern polg. áll.-ban az áll. valamennyi hatalmi ágának jelentős szerep jut az oktatás irányításában. A országgyűlés parlament a költségvetés, az oktatási tv.-ek megszavazásával, ill. - elsősorban oktatási bizottsága révén - az oktatás kormányzat folyamatos ellenőrzésével vesz részt az oktatás irányításában. A kormányzat szerepe a decentralizált rendszerekben az alapvető keretfeltételek rend.-i megalkotása és a tv.-előkészítés, a szakmai és a pol.-i egyeztető fórumok működtetése, a centralizált rendszerekben mindezeken túl még a tanügyigazgatás fenntartása. A felsőokt.-ban az intézmények nagy részének fenntartója az áll. A közokt.-i intézményeket azonban ma már többnyire nem az áll., hanem a több-kevesebb autonómiával rendelkező (egyes rendszerekben, pl. az amerikaiban v. az 1990 utáni mo.-iban negyedik hatalmi ágnak is nevezhető) önkormányzatok tartják fenn. Az oktatás irányításában a bírói ágnak is jelentős szerep jut. Az Egyesült Államokban pl. bírói döntések tömegéből áll össze maga az oktatáspol. Mo.-on az 1890-es évektől az 1930-as évekig a közigazgatási bíróság garantálta pl. az isk. fenntartásához nyújtott áll. segély felekezetsemleges elosztását megyei szinten; 1993-ban az alkotmánybíróság töltött be jelentős szerepet az áll. oktatás világnézeti semlegességének kimondásával. - Az áll. szabályozó szerepe igen eltérő lehet tanügyigazgatás . Az angolszász modellben a magántársaságok, ill.

az egyház által fenntartott isk.-rendszer kereteit szabályozta egyre növekvő mértékben az áll.; a tanügyigazgatás legfontosabb eszköze a közpénzekből nyújtott támogatás elnyerésének lehetősége, s nem az utasítás v. a tiltás volt. A francia modellben viszont - korábban - a tanügyigazgatás egyetlen hatalmas gépezetként, utasításokkal garantálta az áll.-lag fenntartott isk.-rendszer egységét. A német (porosz) modellben az áll. és az egyházi tanügyigazgatás összefonódott. Mo.-on a felelős kormánytól nem függő isk.-fenntartók, a tört.-i egyházak és a helyi erők egyensúlyozták a kormányzat tanügy-igazgatási hatalmát. Így pl. a népisk.-i igazgatást tekintve Mo. közelebb állt az angol modellhez, mint a poroszhoz. 1935 után azonban megnövekedett a közp.-i befolyás a fenntartói, a szakmai és a területi autonómiával szemben; 1948-ban pedig bekövetkezett a felekezeti és a közösségi isk.-k csaknem teljes körű áll. kisajátítása. Az áll. isk.-fenntartó szerepvállalása lehet helyettesítő, visszaszorító és kiterjesztő. (Helyettesítés, amikor egyes földrajzi területekre az isk.-zottságot csak úgy lehet kiterjeszteni, ha ott áll. isk.-t hoznak létre; visszaszorítás, ha meglévő rendszerek áll.-osítása a cél; kiterjesztés, ha a hagyományos isk.-fenntartók körében kevéssé vállalt isk.-típusokat, pl. szakképző intézményeket hoz létre az áll.) - 1948 és 1990 között a m. oktatás egészéért az áll. viselte a pol.-i felelősséget, függetlenül attól, hogy az áll.-igazgatás mely szintjén születtek az isk.-t érintő döntések. A felelősség egyértelmű kettéválása csak 1990-ben történt meg. Ettől kezdve ugyanis az áll.-polgárok alap- és középfokú isk.-ztatása döntő részben az önkormányzatok feladata; az isk.-k túlnyomó többsége önkormányzati tulajdonba került, a ped.-ok önkormányzati alkalmazottá váltak, az oktatás finanszírozásáról a helyi képviselő-testületek döntenek. Az 1985-ös oktatási tv. 1990-es módosítása ugyanakkor lehetővé tette az egyházi, az alapítványi és a magánisk.-k létesítését és fenntartását is. Az áll. alkotmányos feladata - az áll. felsőokt.-i intézmények fenntartásán kívül - az egységes oktatási rendszer jogi, tartalmi s - részben - pénzügyi kereteinek megteremtése. A pol.-i küzdelem az áll. és az önkormányzatok között az oktatással kapcsolato hatalom és a szimbolikus javak ellenőrzéséért, jogtechnikai értelemben ennek a kétféle - egymást átfedő - felelősségnek az értelmezése körül folyik. L. pl Nemzeti alaptanterv elfogadása, v. a Tankerületi Oktatási Központkörüli vitákat. - Ir. Halász G.: Iskola és állam. I-II. Világosság, 1981. 5-6.; Kelemen E.: Az oktatási törvénykezés hazai történetéből. in: Az oktatási törvényhozás változásai. Bp. 1994.

Készítette: Nagy Péter Tibor